

Мағзумова Назира Кайроллоvnаның
«6D010300– Педагогика және психология» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін
«Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін
калыптастыру» тақырыбындағы диссертациялық жұмысының

АНДАТПАСЫ

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертациялық зерттеу білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға арналған.

Зерттеудің көкейкестілігі. Білім беру жүйесінде жаһандық құзыреттердің қалыптасуы және ауқымды әлемдік өзгерістермен шартталған ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында білім беру мазмұнын жаңартудың маңыздылығы едәуір арта түсуде. Аталған үдерістер еңбек нарығының заманауи талаптарына сәйкес келетін білім беру мен ғылым саласындағы менеджердің кәсіби құзыреттілігін мақсатты түрде қалыптастыру қажеттілігін айқындайды.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттары айқындалды. Атап айтқанда, аталған Заңның «Білім беру жүйесін басқару» деп аталатын екінші тарауының 44-бабында Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес білім беру ұйымдарын басқаруда дара басшылық қағидаттары негізгі принциптер ретінде белгіленген.

Қазақстан Республикасында жоғары білім беруді және ғылымды дамытудың 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында Қазақстан Республикасы Үкіметінің №248 қаулысында атап өтілгендей, алдымызда тұрған негізгі міндеттер - білім беру мазмұнын жаңарту және жаһандық құзыреттілікті қалыптастыру. Осыған сәйкес бүгінгі әлеуметтік-экономикалық қоғам талаптарына сай бәсекелестікке қабілетті, жан-жақты қалыптасқан құзіретті мамандарды даярлау.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2025 жылғы «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қазіргі тілмен айтсақ, «сапасы жоғары адами ресурстар» қажет, өйткені білікті, саналы адамдар – ұлттық экономиканың арқауы, ел болашағының кепілі» деген.

Білім, технологиялар және ресурстардың жаһандық нарығындағы бәсекелестіктің күшеюі жағдайында қоғамның түрлі салалардағы мамандардың кәсіби даярлығының сапасына қоятын талаптары арта түсуде. Осыған байланысты білім беру ұйымдары ұсынылатын білім беру қызметтерінің аясын әртараптандыруға және қазіргі әлеуметтік-экономикалық сұраныстарға сәйкес келетін оқытудың икемді формаларын енгізуге бағдарлануда. Кәсіптік білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі – педагог кадрларды даярлаудың жоғары сапасын қамтамасыз ету болып табылады.

Іргелі теориялық білімді игеруді ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында талап етілетін қолданбалы дағдыларды, кәсіби құзыреттіліктер мен жеке қасиеттерді дамытуды көздейтін болашақ менеджерлерді даярлаудың тиімді тетіктерін әзірлеу және енгізу ерекше маңызға ие. Осыған байланысты тиімді кәсіби қызмет атқара алатын мамандарды даярлауға бағытталған білім беру бағдарламаларының мазмұны мен құрылымын құзыреттілікке негізделген тәсіл негізінде жанарту қажеттілігі өзекті болуда.

Жоғары оқу орындарының академиялық және басқарушылық дербестігін кезең-кезеңімен кеңейту және халықаралық практикаға сәйкес жеке коммерциялық емес ұйымдарға трансформациялау, даму стратегиясының қалыптасуы, білім беру қызметтері нарығында тиімді қызмет атқару, бәсекеге қабілеттілікті арттыру, заманауи технологияларды меңгеру және адами ресурстарды басқарудың инновациялық тәсілдерін енгізу қазіргі таңда өзекті мәселелердің қатарына жатады.

Қоғамдағы түбегейлі өзгерістер білім беру саласындағы құзыреттілікті психологиялық-педагогикалық және басқарушылық іс-әрекетінің мазмұнына сәйкес келетін гуманистік құндылықтарға әлемдік көзқарасты қайта құруды ұсынады. Зерттеулер көрсеткендей, соңғы жылдары қазіргі ғылым мен практикада «құзыреттілік», «менеджмент» ұғымдары, сондай-ақ білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігінің мазмұны мен мәні жан-жақты талданатын ғылыми-теориялық және қолданбалы жұмыстардың саны артып келеді.

Зерттеу проблемасының ғылыми әзірлену дәрежесі.

Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық және әдістемелік негіздері шетелдік Nezahat Guhlu, F.E. Weinert, S.P. Brown, J. Jones; қазақстандық С.Ж. Пралиев, Б.А. Тұрғынбаева, Б.Т. Кенжебеков, Г.Ж. Меңлібекова, К.С. Құдайбергенова, К.М. Беркімбаев, Н.В. Мирза, Е.Ж. Сармурзин, Л.А. Шкутина сияқты ғалымдардың зерттеулерінде; менеджмент жүйесін дамыту, білім беру саласындағы басқаруды Т.М. Баймолдаев, А.А. Жайтапова, Ш.М. Каланова, Б.А. Қойшыбаев, Н.Д. Хмель, К.Ж. Аганина және басқалары зерделеген.

Кәсіптік білім берудің тұжырымдамалық негіздері С.И. Архангельский, Ю.К. Бабанский, В.П. Беспалько, Б.С. Гершунский, В.В. Краевский, М.Н. Скаткин, Н.Д. Хмель, Ш.Т. Таубаева, Н.Н. Хан және т.б. ғалымдар еңбектерінде негізделген; оқу үдерісіндегі жеке тұлғалық-әрекеттік белсенділік Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, А.Н. Леонтьев, Ж.Ы. Намазбаева, С.М. Джакупов, Н.Б. Жиенбаева, О.С. Саңғылбаев, Э.К. Қалымбетова және т.б. зерттеулерінде қарастырылған.

Әдіснамалық негіздер, басқару теориясы алыс және жақын шетел ғалымдарының Ф. Роджерс, Т. Питерс, Ф.У. Тейлор, П.Ф. Друккер, И.А. Зимняя, А.К. Маркова, А.П. Тряпицына, Ю.А. Конаржевский, А. Майоров, М.М. Поташник, Т.И. Шамова, С.Д. Якушева және т.б. ғалымдар еңбектерінде тереңінен қарастырылған.

Педагогикалық менеджмент саласындағы зерттеулер XX ғасырдың 90-жылдарында жүргізіле бастады және қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты: жалпы білім беретін ұйымдардың педагогикалық үдерісін басқарудың теориясы мен практикасы Т.О.Балықбаев, Т.М.Баймолдаев, Д.Н.Кулибаева, С.К.Исламгулова, К.Ж.Аганина, З.А.Исаева, Ж.Б.Умирбекова еңбектерінде; жоғары оқу орнын басқарудың ғылыми педагогикалық негіздері, педагогикалық шарттары, ерекшеліктері А.С.Сатыбалдиева, Л.Н.Ким, К.А.Жусупова, Е.Ш.Козыбаев, Б.К.Омарова еңбектерінде; К.С.Құдайбергенова педагогика категориясы тұрғысынан «құзыреттілікті» жан-жақты зерттеді.

Білім беру ұйымдарының басшыларын даярлауды жетілдірудің әдіснамалық негіздерін зерделегендер: А.Туксанбаев, Г.З.Адилгазинов, Б.Сайлыбаев, А.Абишев.

Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін талдау бізге білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мазмұнын әзірлеу үшін негіз бола алатын белгілі бір психологиялық-педагогикалық материал бар екенін көрсетті. Алайда, бұл мәселенің бірқатар тараптары әлі тиісті шешім тапқан жоқ, сондықтан бүгінгі таңда ЖОО-ның жағдайында білім беру жүйесінде менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді жолдарының қажетті ғылыми негіздемесі жоқ.

Қазіргі уақытта болған жағдайлар бойынша араларында *қарама-қайшылықтар* орын алуда:

- білім беру ұйымдарын басқару сапасын арттыру, басқарушылық кадрларды дамыту, ұлттық білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған Қазақстан Республикасының мемлекеттік білім беру саясатының басымдықтары және білім беру менеджерлерінің едәуір бөлігінің цифрландыру, реформалау және институционалдық өзгерістер жағдайында осы басымдықтарды іске асыруға жеткіліксіз дайындығы *арасында*;

- білім беру менеджерінің кәсіби құзыреттілігінің көп компонентті сипатын танытын педагогика, басқару психологиясы және білім беру менеджменті саласындағы ғылыми зерттеулердің жинақталған массиві мен Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің әлеуметтік-мәдени, институционалдық және цифрлық ерекшеліктерін ескере отырып, оны қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық тәсілдерінің жеткіліксіздігі *арасында*;

- білім беру менеджерлерінің цифрлық трансформация жағдайында адами ресурстарды, өзгерістерді және стрестік жағдайларды басқаруға психологиялық дайындықты дамытудың объективтігі қажеттілігі, және кәсіби құзыреттіліктің жеке, рефлексивті және эмоционалды-ерікті компоненттерді дамытуға бағытталған арнайы басқарушылық және әкімшілік тәсілдерді дайындау, олардың біліктілігін арттыру тәжірибесінде басымдыққа ие болу *арасында*;

- педагогикалық, психологиялық және басқарушылық білім мен дағдылардың интеграциясын болжайтын, білім беру менеджерінің кәсіби құзыреттілігінің объективті пәнаралық сипаты, білім берудің басқарушы кадрларын даярлау мен дамыту жүйесінде осындай интеграцияның психологиялық-педагогикалық шарттары мен тетіктерінің жеткіліксіз әзірленуі *арасында*;

Аталған *қарама-қайшылықтар* білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздеу және психологиялық – педагогикалық шарттарын практикаға енгізу әдіс-тәсілдерін іздестіру, зерттеудің проблемасын айқындады және бізге диссертациялық жұмыстың тақырыбын «**Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру**» деп таңдауға негіз болды.

Диссертацияның зерттеу нысаны – жоғары оқу орнының педагогикалық үдерісі.

Диссертацияның зерттеу пәні – білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру.

Диссертацияның зерттеу мақсаты – білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін теориялық негіздеу және моделін өңдеу және оның тиімділігін іс жүзінде тексеру.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *егер* жоғары оқу орындарының оқу процесіне біз әзірлеген білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру моделін енгізетін болсақ, *онда* білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру тиімді болады, *өйткені* бұл кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейі бәсекеге қабілетті маман даярлауға ықпал етеді.

Ұсынылған болжамды тексеру үшін келесі **зерттеу міндеттерін** шешу үшін:

1. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігі түсінігін нақтылау.

2. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттарын анықтау;

3. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың моделін құрастыру;

4. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың моделінің тиімділігін эксперимент жүзінде тексеру.

Зерттеудің басты идеясы: білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби - педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру, кең мағынада алғанда, мамандардың кәсібилігінің жоғарылауына мүмкіндік береді және сапалы жаңа деңгейде педагогтардың білім беру үдерісінің субъектілерімен өзара әрекетін құруға көмектеседі, мұның өзі кәсіби менеджменттің жүзеге асырылуына септігін тигізеді.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі: психологиялық-педагогикалық теориялар мен тұжырымдамалар, әдіснамалық тәсілдер (құзыреттілікке негізделген, тұлғалық-бағдарлы, іс-әрекеттік, жүйелік) және қағидаттар: жалпы дидактикалық (саналылық пен белсенділік, ғылымилық,

қолжетімділік, жүйелілік пен бірізділік) және арнайы (үздіксіздік, сабақтастық, практикалық бағдарлылық, икемділік).

Зерттеу көздері: үкіметтің ресми материалдары және білім беру саласындағы ҚР нормативтік-құқықтық құжаттары; зерттеу мәселесі бойынша қазақстандық және шетелдік ғалымдардың психологиялық-педагогикалық ғылыми еңбектері; білім беру WEB-сайттары, оқу-әдістемелік және бағдарламалық құжаттамалар; мерзімді басылымдар; анықтамалық құралдар мен оқу әдебиеттері; сондай-ақ автордың ЖОО оқытушысы ретіндегі педагогикалық тәжірибелік қызметі болды.

Зерттеу әдістері:

- теориялық әдістер: зерттеу мәселесіне қатысты философиялық, психологиялық-педагогикалық және анықтамалық әдебиеттерді талдау, бұрын орындалған диссертациялық зерттеулерді сараптау, жоғары оқу орны құжаттамаларын зерделеу;

- эмпирикалық-психологиялық-педагогикалық әдістер кешені: педагогикалық эксперимент, тестілеу, педагогикалық тәжірибені зерделеу және қорытындылау;

- эксперименттік зерттеу нәтижелерін статистикалық өңдеудің математикалық әдістері: Студенттің *t*-критерийін талдау, деректерді визуализациялау әдістері.

Зерттеу кезеңдері: зерттеу жұмысы 3 кезеңмен өткізілді.

Бірінші кезең(2017-2018жж.) – теориялық - ізденушілік. Бұл кезеңде білім беру жүйесіндегі құзыреттіліктер тарихына және зерттеу құзыреттіліктеріне әдіснамалық талдау жүргізілді. Құзыреттіліктің педагогикалық категориясы ретіндегі тарихи даму кезеңдері, білім беру саласындағы басқару атқарымдары мен құрылымдарының жіктелуі, құзыреттілік-басқарушылық сипаттың қалыптасу ерекшеліктері қарастырылды. Кәсіби және педагогикалық құзыреттілігінің негізгі компоненттері (арнайы және кәсіби құзыреттілік, әдіснамалық құзыреттілік, әлеуметтік және педагогикалық құзыреттілік, психологиялық тұрғыдан сараланған құзыреттілік, аутопсихологиялық құзыреттілік) қарастырылып, білім беру жүйесіндегі басқарушылық құзыреттіліктерді қалыптастырудың педагогикалық шарттары зерттелді, сондай-ақ білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру моделі әзірленді.

Екінші кезең(2018-2020жж.) – эксперименттік. Менеджердің кәсіби-педагогикалық құзыреті, басқарушылық стиль, басқарушылық түрлері, басқарушылық құзыреттілік бойынша материалдар сұрыпталды, педагог - менеджер құзыреттілігі ұғымының мәні анықталды. Педагогикалық зерттеулердің нәтижелері ұйымдастырылды, педагогикалық түлектердің коммуникативтік құзыреттерінің құрылымы мен мазмұны нақтыланды. Маман қызметінің негізгі құндылық моделі қалыптасуының деңгейін анықтаудың диагностикалық әдістемесі (сауалнамалар мен анкеталық сұрақтар, тест түрлері, тренингтер, SWOT талдау, социометрия) іріктелді, менеджердің педагогикалық құзыреттерінің функциялары кәсіби құзыреттер шеңберінде жіктелді. Тренингтік бағдарламалар

әзірленді. Педагогикалық эксперимент ұйымдастырылды және өткізілді, аралық кесінділер алынды.

Үшінші кезең(2020-2021жж.) – аналитикалық қорытынды. Ғылыми зерттеудің қағидалары мен нәтижелері тұжырымдалды, әдіснамалық ұсыныстар берілді, теориялық және эксперименттік жұмыстардың нәтижелері бойынша қорытындылар жасалды және болашақ зерттеушілерге жүргізілген зерттеу бойынша ұсыныстар жасалған, мәселенің болашағын анықтадық. Зерттеу нәтижелері талаптарға сай диссертация түрінде рәсімделді.

Зерттеу базасы: тәжірибелік-эксперименттік жұмыс университеттерде жүргізілді: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ («Педагогикалық ғылымдар» бағытындағы білім беру бағдарламаларының студенттері) және ЖМ «Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті» («БВ03102 - Білім берудегі психология және менеджмент» инновациялық білім беру бағдарламасы).

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

- «Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігі» түсінігінің мәні анықталды.

- білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары айқындалды.

- білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың моделі өңделді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы ізденушінің тікелей қатысуымен әзірленді:

- «Болашақ педагог-менеджерлердің кәсіби құзыреттілігі» арнайы курсы;

- «Құзыреттілік және білім беру саласындағы құзыреттер» атты оқу-әдістемелік құралы;

- ЭЕМ арналған «Құзыреттілік және білім беру саласындағы құзыреттер» бағдарлама (авторлық куәлік №7453);

- коммуникативті қабілеттерді қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламасы.

Ұсынылған материалдар жоғары оқу орындарының оқу-тәрбие процесіне сәтті енгізілді, бұл енгізу актілерімен расталады.

Зерттеудің қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалары:

1. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігі - бұл басқару кадрларының кәсібилігімен сипатталатын және психологиялық-педагогикалық саладағы тұжырымдамалық білімдер жиынтығымен, сондай-ақ тұлғаның әлеуметтік-құндылық сипаттамаларының дамуымен және өзін-өзі дамыту процесіне белсенді әсер ететін қабілеттер жиынтығымен анықталатын тұлғаның интегративті қасиеті ретінде қарастырылатын мотивациялық, когнитивті, коммуникативті және рефлексивті компоненттердің қалыптасуын қамтитын құрылымдық құбылыс.

2. Білім беру жүйесінде менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары: тұлғалық бағыттылық; үздіксіз кәсіби даму; педагогикалық рефлексияны

калыптастыру; психологиялық қолайлы орта қалыптастыру; коммуникативтік мәдениетті дамыту; білім беру менеджерлерінің басқарушылық, педагогикалық және жеке әлеуетін дамытуға бағытталған және олардың кәсіби құзыреттілігін тиімді қалыптастыруға ықпал ететін нақты педагогикалық практикамен басқару теориясын интеграциялау.

3. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру моделі өзара бір бірімен байланысты компоненттердің біртұтастығы: мақсаты, міндеттері, әдіснамалық тұғырлары (құзыреттілік, жүйелілік, тұлғаға бағытталған, белсенділік, аксиологиялық (құндылық)), оқыту мазмұны, әдістері, құралдары және нысандары, сондай-ақ принциптері (мақсаттылық принципі, коммуникативтілік принципі, сәйкестік принципі, сана мен іс-әрекеттің бірлігі принципі, даму принципі). Осы модельді іске асырудың нәтижесі кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейлі менеджерлерін даярлауға ықпал ететін, қазіргі заманғы талаптарға бейімделген (мотивациялық, когнитивтік, коммуникативтік, рефлексивті) басқарушы кадрлардың кәсібилігін сипаттайтын компоненттердің дамуын қамтамасыз ететін, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру болып табылады.

4. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру бойынша әзірленген оқу-әдістемелік кешені: «Болашақ педагог-менеджерлердің кәсіби құзыреттілігі» арнайы курсы; «Құзыреттілік және білім беру саласындағы құзыреттер» оқу-әдістемелік құралы; білім беру жүйесіндегі болашақ менеджерлердің коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға бағытталған «Әлеуметтік-психологиялық тренинг» бағдарламасы.

5. Білім беру жүйесіндегі менеджерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға арналған әзірленген модельдің тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік тексеру нәтижелері біздің зерттеу болжамымызды растады.

Зерттеу нәтижелерінің шындығы мен сенімділігі бастапқы теориялық зерттеу қағидаларының ғылыми – әдіснамалық жарамдылығы, мәселені жүйелі түрде қарастыру, таңдалған зерттеу әдістерінің жеткіліктілігі, эмпирикалық деректердің сенімділігі, жеткілікті зерттеу көлем саны, математикалық статистикалық әдістерді дұрыс қолдану, сандық деректерді сапалы өңдеуді қамтамасыз етілген.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және тәжірибеге ендірілуі: диссертациялық зерттеудің негізгі мазмұны және нәтижелері 25 ғылыми еңбектерде көрініс тапты, оның ішінде:

2 – «Scopus» БД индекстелетін басылымдарда («Cypriot Journal of Educational Science», 2021ж. және 2022ж.);

1 – оқу-әдістемелік құрал «Құзыреттілік және білім беру саласындағы құзыреттер» атты оқу-әдістемелік құралы (Латвия 2019ж.);

1 – электронды оқу құралы «Құзыреттілік және білім беру саласындағы құзыреттер» (авторлық куәлік №7453);

6 - ҚР ҒжЖБМ ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми журналдардағы мақалалар: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысы. «Педагогика. Психология. Әлеуметтану», 2018; «Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы»,

«Педагогикалық ғылымдар» сериясы, 2019; Қазақ білім академиясының баяндамалары. Жалпы педагогика Педагогика және білім тарихы.Этнопедагогика,2018; Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы, 2022; Bulletin of L.N.Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology Series, 2024);

6 - республикалық конференция материалдарында (Қарағанды,2020, 2022, 2024); (Астана,2021,2021,2023);

9 - жақын алыс шетелдердің (Омбы,2017),(Мәскеу,2019), (CentralAsia,2020),(Самара,2021) және (Чехия,2017,2021),(Дания,2018), (Польша,2019),(Словакия,2020) халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарында.

Диссертациялық зерттеудің құрылымы қойылған міндеттердің логикасы мен реттілігімен анықталады. Диссертация 186 беттен: кіріспеден, екі тараудан, қорытындыдан, қосымшалардан, 16 - суреттер, 15– кестелерден тұрады.Пайдаланылған әдебиеттер тізімі орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде 222 дереккөзден тұрады.